

A kormányzat természetjogi kötöttségéről

FRIVALDSZKY JÁNOS

1. Az állam és a politikai kormányzat természetjogi alapjairól

1969-ben született Nyíregyházán. Politológus, jogfilozófus; a Szent István Társulatnál megjelent és megjelenő munkái a természetjogi gondolkodás múltját és jelenét tárják fel. A PPKE Jogbölcseleti Tanszékének docense.

¹Újabbban megjelentek olyan népszerű, elsősorban angolszász szerzők tollából származó elméletek, amelyek a gyakorlati ésszerűséget nevezik egyfajta természetjognak, s nem az emberi természetből indulnak ki.

²Vö. Frivaldszky János: *A közjó fogalma a katolikus egyház társadalmi tanításában*. In: *Rend, hatalom, szabadság. Válogatás a III. Országos Politológus Vándorgyűlés előadásai-ból*. (Szerk. Garadnai János.) Miskolci Egyetem Kiadó, 1999, 18–26.

Az állam és kormányzat célja az *emberi természet céljaiból* fakad.¹ Léteznek olyan emberi célok, amelyek az ember társas természetéből fakadóan csak közösségben tudnak megvalósítani, s vannak olyanok, amelyek kifejezetten a politikai társadalom létét igénylik. Ez utóbbit koordináló, vezető kormányzat létoka az emberi természetben rejlő, csak társadalmilag kifejleszhető célok szolgálata. Ez a politikai közösséget alkotó személyek céljainak, javának, azaz a közjó megvalósításán keresztül történhet a természetes igazságossági relációkat kiteljesítve. Ezen relációk az emberi együttélés rend-jellegéből fakadnak, amely társadalom java ismételten az azokat alkotó személyek helyesen értelmezett java. A társadalom van tehát az azt alkotó személyekért, így a társadalom közjava végső soron a személyek egyéni és közösségi javait jelenti. A közjó keresése a társadalmat alkotó minden személy és közösség együttes felelőssége.² A szubszidiaritás elve pedig rámutat arra, hogy a közjó minden közbülső társadalmi egység célja.³ A kormányzatra azonban, mint az autonóm politikai közösség legfőbb vezető testületére, kiemelt szerep hárul.

A politikai hatalom törvényekkel biztosítja a polgárok cselekvéseinek koordinációját⁴ a közjó érdekében. A törvények jogi jellege, azaz *kötelező ereje* az emberi természet objektív céljaiban rejlik, amelyeket a természeti törvények fejeznek ki normatív módon. Ezek nem pusztán kívánalmak vagy jogen kívüli értékek, amelyek az ember alkotta jogban esetlegesen megjelenve azt humanusabbá, értékesebbé tehetik, hanem valódi jogi jelleget hordoznak, s ekképpen valódi kötelező erővel rendelkeznek. Az ember alkotta jog abban tér el a természetjegtől, hogy kényszerítő erő áll mögötte. Egy állam alkotta törvény azonban annyiban minősül törvénynek, s annyiban rendelkezik jogi kötelező erővel, amennyiben az emberi természetből fakadó természetjogi kritériumoknak megfelel. Az állam és a törvények mögött álló *kényszerítő erő* nem jog, hanem csak a jog fogatosítója. A kényszer lehetősége vagy realitása ugyanis nem a jogiság lényegi eleme. A jog lényegi eleme a kötelező erő, ami pedig — ismételjük

³Frivaldszky János: *Szubszidiaritás és az európai identitás a közösségek Európájáért.* In: *Szubszidiaritás és szolidaritás az Európai Unióban.* (Szerk. Frivaldszky János.) OCIPE – Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2007, 35–56.

⁴Ez például John Finnis gyakorlati filozófiaként megfogalmazott természetjogi koncepciójának egyik központi tétele.

⁵Lásd Frivaldszky János: *Egy ma vállalható természetjogi elmélet körvonalai.* In: *Természetjog – szöveggyűjtemény.* (Szerk. Frivaldszky János.) Szent István Társulat, Budapest, 2006, 311–326.

⁶Nem az egész természeti törvény természetjog tehát, hanem csak azon része, amely a Másoknak jog szerint járót határozza meg a személyközi és társadalmi kapcsolatokban. A többi a természetes erkölcs egyéb területeit foglalja magában.

⁷Lásd például Lon L. Fuller: *The Morality of Law.* Yale University Press, 1969.

— az emberi természetén alapszik.⁵ Bármekkora is a kényszerítő erő, illetve bármilyen hatékony is az erőszakszervezet, nem képes jogi erővel kötelezni, ha a végrehajtott törvények, rendelkezések *ellentmondanak* a természetjognak. A jog érvényessége nem akaraton és nem is erőn alapszik, hanem az emberi természet igazságain nyugszik. A törvény ugyanis csak azt foglalja magában, ami a Másiknak, a többieknek jog szerint jár. Mindenekelőtt a természetjog szerint, továbbá az előbbinek megfelelő ember alkotta törvény szerint vagy szerződés, esetleg konvenció szerint. A természetjognak megfelelő törvények és a szerződések révén mindenki azt kell, hogy megadja a Másiknak, ami őt jog szerint illeti. A törvények és a szerződések kötelező erejének végső alapja az ember természetéből fakadó természeti célok, amelyek csak a közösség által biztosíthatóak. A természetjog ezeket deontológiaként jeleníti meg, vagyis az emberi létből és együttlét ontológiai struktúrájából fakadó jogi követelményekként, ami a Másikat vagy a közösséget természetes igazságosságként megilleti.⁶ Az igazságosság három ismert viszonyrendszere ezeket konkretizálja: *törvényi (egyetemes) igazságosság*, amivel az egyén a törvények alapján a társadalomnak tartozik, *osztó igazságosság*, amely révén a politikai közösség a személynek járót, vagy a reá hárulót állapítja meg, és a *kölcsönös igazságosság*, amelyben a felek egymásnak juttatják az őket jog szerint megilletőt.

A törvényeket mind a kormányzatnak, államnak, mind a polgároknak be kell tartaniuk, minthogy az emberi természet céljai csak így képesek megvalósulni. A törvények meghozatalának és betartásának kritérium-együttese az úgynevezett jogállamiság követelményrendszerében kerül megfogalmazásra. A „jog”-államiság vagy a „jog uralma” teljes értelmében a jog uralmát jelenti még a törvényesség felett is, vagyis az alkotmányban foglalt, végső soron pozitívalódott természetjogi igazságossági elvek érvényesülését a törvények meghozatalában és alkalmazásában. A formális jogállamiság kritériumait sokan *természetjogi* kritériumoknak tartják, amelyek be nem tartása az állam és a kormányzat jogszerűségének kérdését veti fel.⁷ Az alkotmányosság tartalmi elemei, úgy mint például az emberi jogok és azok garanciarendszere közismerten természetjogi eredetű elvek alapján kerültek bele az alkotmányokba.

A *törvényesség* azért lényegi eleme a jogállamiságnak, mert egyébként egyáltalában nem képes a kormányzat az emberek közötti rendet szolgálni, a koordinációt végrehajtani, illetőleg az emberek nem képesek cselekvéseiket a törvényi normákhoz szabni, ha a törvény a magatartás vezérlőjeként zsinórmértéként nem működik. A törvény ugyanis természeténél fogva magatartásirányító eszközként az emberek tevékenységét szabályozó *zsinórmérték*, amelyhez cselekedeteiket szabniuk kell, és amelyek szerint cselekedeteik megítélhetőek. A rosszul kihirdetett, na-

gyon gyakran változtatott, érthetetlen, ellentmondásos, gyakorlatban meg nem valósuló, vagy teljesíthetetlen előírásokat tartalmazó törvények nem felelnek meg a törvényesség elveinek. Ne feledjük, hogy a törvényalkotás létoka és ebből fakadó célja az ember társas természetéből adódó együttélési természetjogi rendezőelvek konkretizálása. Ha erre egyáltalában alkalmatlan, akkor nem minősül a jogalkotási termék törvénynek. Ez még nem jelenti azt, hogy akkor meg sem kell próbálni ezeket betartani, éppen ellenkezőleg. A helyes cselekvés ugyanis nem absztrakt filozófiai igazságok közvetlen alkalmazását, érvényesítését jelenti, hanem a helyes döntés megtalálását az adott helyzetben a gyakorlati értelem által. Ezért az utolsó pillanatig a jogrendszer és a szóban forgó jogág alapelveinek, valamint az alkotmányosság elveinek megfelelően a törvény jogi jellegét helyes értelmezéssel és alkalmazással lehetőség szerint meg kell menteni. A gyakorlati értelem ugyanis a következményekre tekintettel azt diktálja, hogy a hibás, fogyatékos vagy esetleg alkalmatlan törvények alkalmazásánál még nagyobb baj forrásozik abból, ha egyáltalán nincs zsinórmérték. A törvények nem követése végső soron az egész állami intézményrendszer szétzilálja. A *jogbiztonság* tehát egyik nagyon fontos követelménye az ember alkotta jog működési világának. Ezért kell a törvényeket mindenkinek betartania, de különösen azoknak, akik azokat alkotják, s akiknek közhatalmi funkciója a közjával magyarázható.

**Természetjoggal
ellentétes akarat nem
lehet forrása a jognak**

Az ember alkotta törvény csak akkor nem minősül jognak, s így nem követendő, ha nyilvánvalóan ellentmond a természetjognak, nevezetesen a természetes emberi jogoknak, amelyek isteni rendelésen nyugszanak. Ez jogállamiságban, ahol az egész állami intézményrendszer a jog uralma alatt áll, s amelyre számos szerv szakosodott, csak egészen kivételes, extrém esetben fordulhat elő, s így csak elvi lehetőség marad. A természetjog-ellenesség azonban érdekes módon leginkább éppen az emberi jogok helytelen felfogásából fakad, s csak ritkábban az alkotmányos alapjogok nyílt megsértésében. Semmiféle természetjoggal ellentétes *akarat* nem lehet forrása a szó igazi értelmében vett jognak, még az emberi jogokat érvényesíteni kívánó sem.

A politikai társadalom tehát az ember társas természetén alapszik, az állam pedig a politikai társadalom szervezett, központosított hatalommal rendelkező formája. Szükség van tehát kormányzatra, amely a politikai közösséget irányítja, a közjóra orientált jogalkotással koordinálja az emberek cselekvéseit. A bűnbeesés utáni emberi természet alkalmas a közösségi, társadalmi, sőt a politikai együttéléstől fakadó elvek megismerésére, s az azokból adódó követelmények teljesítésére. Mindazonáltal az akarat gyengesége és a gyakorlati bölcsesség megismerőképességének fogyatékosága miatt az ember ráutalt nemcsak a többiekre, hanem azon *intézményekre* is, amelyek ezeket pótolják.

Az intézmények tehát korlátozásukkal, a bennük rejlő történelmileg kipróbált kollektív tapasztalati bölcsességgel teljesítik ki az adott életviszonyok között az emberi természetben foglalt célokat. Nem az ember jelenlegi (földi) természetéből indul ki tehát — a vallott politikai ideológiától függetlenül — az a nézet, amely a közjó követelményét lábbal tipró kormányok, vagy a korrupt és megunt „acsarkodó” politikai elitek tapasztalatából kiindulva arra az elvi következtetésre jut, hogy a „gonosz” politikusok társadalmával a jó és romlatlan polgárok „természeti állapotban” levő társadalma áll szemben. Ezen széles ideológiai skálán elhelyezkedő nézetek szerint a politikai közösség teljes kialakult intézményrendszerét fel kell számolni, ami után a romlatlan emberi természet mitikus „aranykori” állapotához kell visszatérni, vagy a soha meg nem valósultat kell rögvest elérni, hogy aztán majd embert-felszabadító absztrakt elvek, ideológiák vagy mítoszok alapján, illetőleg egy vezető mitikus vezető erejébe vetett hitre alapozottan egy új, immáron hierarchia, állam és intézmények nélküli emancipatórikus hatású politikai társadalmat lehessen felépíteni. Az ezen utópisztikus és naiv eszmékre való fogékonyság most is érezhető Európában is, de hazánkban is.

**Az intézmények
jótékonyan korlátozó
és kiteljesítő hatása**

Mint láthattuk, a korábban vázolt *mérsékelt optimista* filozófiai antropológia igényli az emberek érénybeli és észbeli képességeinek hiányosságait pótló intézmények jótékonyan korlátozó és kiteljesítő hatását. Nem lehet tehát intézmények nélkül erkölcsileg helyes, össztársadalmi mértékben boldog életet élni, mert a „*tabula rasa* hozzáállás” az emberi viszonyok radikális alakíthatóságának akarát-elvűségének kísértését rejti magában, amelyben a voluntarisztikus elnyomást legfeljebb csak a hirdetett tetszetős ideológiák fogják leplezni.

⁸A törvény Aquinói Szent Tamás definíciója szerint ugyanis „az értelem rendelkezése a közjó érdekében, amelyet az fogalmaz meg, aki a közösség gondját viseli, és amelyet kihirdettek”. *Sum. Theol.*, I-II. q. 90. a. 4.

Mint mondtuk, a kormány létének oka az emberi célok szolgálata, illetve a természetes emberi jogok tiszteletben tartása. Az a kormány, amely a közjó megvalósulását nyilvánvalóan akadályozza, illetőleg az alapvető emberi jogokat rendszerint és nyilvánvalóan sérti, értelemszerűen nem hogy nem szolgálja az emberi célok megvalósulást, amelyre hivatva lenne, hanem azokat fenyegeti. Egy ilyen kormány törvénye vagy rendelkezései nem minősülnek fogalmilag jognak.⁸

2. A hatalomgyakorlás természetjogi korlátairól: John Locke szerződéselmélete

I. A „ki kormányozzon?” kérdésre a történelmi tapasztalat azt a választ adta a nyugati civilizációs körben, hogy azok, akik leginkább képviselik azokat, akik érdekében történik a kormányzás: ezek a demokratikusan választott képviselők.

A polgári társadalom ideológusaként is tekinthető John Locke (1632–1704) leszögezi, hogy a *politikai hatalom* ott létezik, ahol tu-

⁹John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról.* (Bevezetés és jegyzetek Kontler László. Ford. Endreffy Zoltán.) Gondolat, Budapest, 1986, 138.

A kormányzati hatalom célhoz kötött és a természeti törvény által korlátozott

¹⁰Uo. 139–140.

¹¹Uo. 135.

¹²John Dunn: *Locke.* (Ford. Pálosfalvi Tamás.) Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1992, 44.

¹³John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról,* 184.

lajdonnal rendelkeznek az emberek, míg a *zsarnoki (abszolút) hatalom* csakis olyannal szemben lehetséges, akinek nincs tulajdona. A tulajdon természetjogi alapjaiból fakad a kormányzat tevékenységének azon korlátja, hogy az állampolgárok *beleegyezése* nélkül nem vehetik el tulajdonuk vagy vagyonuk semennyi részét. Azon tulajdon ugyanis, amit bárki is elvehet, fogalmilag nem minősülhet tulajdonnak. Bárki kezébe is legyen a kormányzás letéve, azt azzal a céllal és feltétellel kapták *megbízás* gyanánt, hogy az emberek megvédhessék és megtarthassák tulajdonukat.⁹ Következésképpen a kormányzati hatalom célhoz kötött és a természeti törvény által *korlátozott*, így Locke meggyőződéssel hirdeti, hogy adókat is csak a polgárok, szavazatuk többsége által biztosított vagy általuk választott képviselőik útján adott *felhatalmazása* alapján vethet ki és hajthat be a kormányzat az állam fenntartására, működtetésére. Mert azon hatalom, amely „arra tart igényt, hogy saját hatalmánál fogva és az emberek beleegyezése nélkül *adókat vethessen ki* és szedhessen az emberektől, az ezzel megsérti a *tulajdon alapvető törvényét*, és aláássa az állam célját”.¹⁰ Az emberek tulajdona feletti önkényes hatalomgyakorlás nem egyezik a polgári kormányzat természetével és lényegi céljaival, sőt ellentétes a tulajdont védő alapvető természeti törvénnyel és természetjoggal, de a társadalmi szerződéskötés ész-törvényével is. Az ész szabályaival teljesen ellentétes — írja Locke —, hogy mikor a polgári társadalom tagjai szerződést kötnek arra, hogy törvények alatt fognak élni, ugyanakkor megállapodjanak abban, hogy egy személy, az uralkodó a megegyezés értelmében a természeti állapot szabadságában fog maradni, hogy belátása és önkénye szerint azt csináljon, ami neki tetszik, és így büntetlenül mindent meg is tehet, mert hatalma van rá. Teljességgel ésszerűtlen olyan társadalmat létrehozni, ahol éppen a leghatalmasabb személy, akire a kormányzás hatalmát átruházzák, ne legyen alárendelve a természeti törvény előírásainak. Az emberek illetéknéppen biztonság híján lesznek, márpedig ez az eredeti ok, amelyért a politikai társadalmat kezdetben létrehozták. A természeti törvény olyan örök szabály, amely mindenkire, így az állam legfőbb hatalmának gyakorlóira, a törvényhózkra nézve is kötelező.¹¹

Locke úgy véli, az állam (felnőtt) polgárai teljes joggal megítélhetik, hogy mi jelenti, s mi nem a polgári társadalom megőrzését,¹² tehát véleményt alkothatnak arról, hogy mikor hájja át az uralkodó a természeti törvény előírásait, amely esetben a polgári társadalom az őt létrehozó eredeti szerződés logikájával ellentétes állapotba kerül az abszolút és önkényes uralkodó zsarnoki kormányzása hatására, amely erőszakkal szemben jogos az erővel történő szembeszállás.¹³ Ha a természeti állapotban minden embernek hatalmában van megítélni, hogy mi szükséges önfenntartásához, akkor ezen hatalmukat nem ruházhatják át teljes

¹⁴Robert A. Goldwin:
John Locke. In: A politikai filozófia története I.
(Szerk. Leo Strauss –
Joseph Cropsey.)
Európa Könyvkiadó,
Budapest, 1994, 688.

Az ellenállás joga

egészeben a kormányzatra, mert a természeti törvény érvénye olyan esetekre is kiterjed, amikor az önfenntartás és a biztonság éppen a polgári kormányzat alatt kerül veszélybe az önkényes abszolút és zsarnok hatalomgyakorlás miatt. Annak megállapítása tehát, hogy mikor van az emberek élete veszélyben, elidegeníthetetlen emberi jog, mert a természettel és az önfenntartás ösztönével és törvényével ellentétes, hogy az ember eleve és teljesen lemondjon ennek megítéléséről.¹⁴

Az uralkodásra jogcím szükségeltetik, mint ahogy az *ellenállás jogára* is. Locke politikai filozófiai szótárában a „tulajdon” terminus öleli fel a jogcímek teljességét: az élet, a szabadság és a javak biztos és védelmezett birtoklását. A *jogcím* mint alanyi jog egyénhez kötött a természetjog szerint. A kormányzat egyetlen értelme és célja a jogcím(ek) védelme, amely a tulajdon fogalmában foglaltatik össze, amely individuális sérthetetlen jogosítvány. A tulajdonjog úgynevezett „abszolút szerkezetű jogviszony” lévén mindenkit tartózkodásra kötelez a tulajdon szabad élvezetében, s csakis szerződéses vagy beleegyezéses feljogosítottság, a részleges joglemondás hatalmazhat fel valakit is törvények révén való rendelkezésre akár a tulajdon felett is, de ennek természeti törvényi alapja és természetjogi korlátja van. Aki ezekkel szemben gyakorolja a kormányzati és/vagy törvényhozói hatalmat, az a természeti állapot szabadságát, sőt a *hadiállapotot* hozza a felek viszonyába, ahol már a jogtalan erőszakot alkalmazóval szemben, a jogsértővel szemben az erővel való fellépés a természeti törvény értelmében törvényes, és a természetjog szerint pedig jogos.

Ezen szerződés-elmélet fő mondanivalója korunk polgári társadalma számára, hogy az osztó vagy törvényes igazságosság alapja nem lehet önkényes, társadalmi beleegyezéstől független törvényhozási politika, és még az adópolitikával érvényesítendő *szolidaritás* elve is a beleegyezésen kell, hogy alapuljon. A költségvetés vagy az állam céljaira történő elvonás még inkább igényli a nyomósnak tekintett indokok általános elfogadását.

Minden hatalom és kormányzat „megbízás” révén jön létre

II. Locke szerint minden hatalom, kormányzat „megbízás” (*trust*) révén jön létre. A megbízási szerződésben a jogviszony ura, a „szerződéses érdek” hordozója a társadalom, a nép, s így a szerződéses cél folytán a megbízás feltételes jellegű. Így a jogokról való lemondás is csak *feltételes joglemondást* jelent. A kormányzat csak *megbízás* révén gyakorolja a hatalmát az alávétési megbízási „szerződés” révén (*pactum subiectionis*), de mindvégig a kormányzat céljából fakadó alapvető természeti törvényi elvi korlátok által behatároltan. A természetjog következképpen a polgári társadalom állapotában (*pactum unionis*) is megvan és érvényes, sőt, a törvényhozó hatalom célja éppen annak fokozottabb és egyértelmű, részrehajlás nélküli érvényesítése, kikényszerítése. Így ha veszélyeztetve van a tulajdon (élet, szabadság, anyagi javak), akkor e termé-

¹⁵Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2001, 180–181.

A kormányzat felbomlása

¹⁶Robert A. Goldwin: i. m. 687.

¹⁷John Dunn: i. m. 60.

A bizalommal ellentétes cselekvés

¹⁸John Locke: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*, 195.

szetes veleszületett jogok jogosultjai a természeti törvény értelmében ellenállhatnak a jogsértőnek, mivel az alávetési (megbízási) szerződés csak annyiban érvényes, amennyiben a *szerződési cél* megvalósul. Nem a kormányzat szerződéses jogáról van szó, hanem „megbízási szerződés”-ről, feltételes engedélyről, olyan *megbízásról* tehát, ami tárgyát és így érvényét veszti, ha feltételei nem valósulnak meg, mert a hatalom gyakorlói megsértik őket.¹⁵ A kormányzati hatalom nem jog a megbízóval szemben, hanem a megbízottnak vannak kötelezettségei a megbízója iránt, s ha ez nem realizálódik, akkor a megbízási szerződés a szerződési jogsértés révén lényegét vesztené el, így az érvényes sem lehet többé a felek között. A megbízóra csak addig érvényesek a szerződéses feltételek, amíg a megbízási szerződés lényegi természetét betartja a kormányzati és törvényhozói hatalom, amely így a jogviszony jellegénél fogva nem jelenthet jogot a megbízóval szemben. A *a)* társadalmi *egyesülési* szerződés és *b)* az alávetési *megbízási* szerződés megkülönböztetése okán a kormányzat felbomlása nem lehet azonos a társadalom felbomlásával. Az annak való ellenállás joga, aki a hadiállapotot hozza, vagy akarja visszahozni, éppen így válik érthetővé és politikailag gyakorolhatóvá. Az ellenállás nem politikai, hanem természeti jog, de alkalmazhatósága politikai, effektív kritériumokon kell hogy nyugodjon, minthogy valós és tömeges jogsérelem esetén alkalmazható, amelyért a zsarnok a felelős, aki a polgárokkal, a társadalommal szemben hadiállapotba helyezte magát. A nép következképpen a társadalom védelmezője, és a zsarnok maga a lázadó.¹⁶ Locke az emberi természetről már korábbi írásaiban is olyan képet rajzol, amely önző, makacs és civakodó, s sokszor állati módon viselkedik, de a *Második értekezésben* már ugyanezt az uralkodókra nézve is megállapítja,¹⁷ akik, mivel hatalommal rendelkeznek, vadállatként viselkedve az erőszak törvényét alkalmazva az alattvalók nagy kárára lehetnek, ami viszont az egész társadalmat veszélyezteti.

A kormányok felbomlásának — egyik fő — oka, ha akár a törvényhozó hatalom, akár az uralkodó a beléje vetett *bizalommal ellentétesen* cselekszik, ami akkor valósul meg, ha a kormányzati főhatalom tagjai vagy az uralkodó tulajdonsértést próbálnak meg elkövetni az alattvalókkal szemben, „és megpróbálják önmagukat vagy a közösség valamely részét olyan úrnak megtenni, aki önkényesen rendelkezhet az emberek életével, szabadságával és vagyonával.”¹⁸ Így a megbízás értelemszerűen érvényét veszti, mivel nem valósul meg az a cél, amiért az emberek társulásra léptek. Ha tehát a törvényhozó legfőbb kormányzati hatalom megszegi a „társadalomnak az alapvető törvényét”, akkor *hitszegésével* eljuttatja a beléje vetett bizalmat, s vele a hatalmat, ami így *visszaszáll* a népre, akinek joga lesz arra, hogy szabadon ismét törvényhozó hatalmat állítson fel, s így gondoskodjanak az emberek védelmükről és biztonságukról, amelyet a legfőbb ter-

mészeti törvény ír elő, s a természetjog pedig véd, és amelyre az ember természeténél fogva elfojthatatlan belső vággyal törekszik, amiért is kötötték meg az eredeti szerződést. Az ellenállás joga valódi — paradox módon: helyreállítást célzó — politikai ellenállásba csaphat át, amelynek jogosságát egyetlen földi hatalom sem bírálhatja el, hanem mindenki maga, illetve a jogsérelmet szenvedő nép mint megbízó dönti el, hogy a másik fél, az uralkodó hadiállapotba helyezte-e magát vele szemben,¹⁹ s végső soron csakis Istenhez lehet fellebbezni, minthogy a Gondviselő Isten láthatja és ítélni meg annak igazoltságát.

¹⁹Uo. 211–212.

A fentiekkel szemben a demokratikus társadalmakban immáron nincs szükség a „végső ellenállás” eszközének alkalmazására a fenti esetekben sem, minthogy a kormányok demokratikus módon történő leválthatósága, valamint az alkotmányos biztosítérendszer konszolidált, intézményesített megoldásokat tartalmaz ezen esetekre. Az már más kérdés, hogy a természetjog, és a közjóért viselt erkölcsi felelősség alapján élni kell ezen eszközökkel.

3. Néhány további következtetés levonása

A modern demokratikus politikai rendszer tehát John Locke koncepciója szerint egyfajta megbízási szerződés logikájából alakult ki, ahol a kormányzat a megbízottak, a közjó érdekében jár el. A megbízási természete lényegileg a *bizalom* meglétét, sőt természeti törvényen alapuló voltát feltételezi. Az embereknek tehát a természeti törvény szerint, azaz a békesség keresésének kötelessége miatt meg kell bízniuk, vagy legalábbis meg kell próbálniuk megbízni úgy az uralkodóban, mint egymásban, ami viszont nem jelenti azt, hogy elutasítják a tapasztalat által nyújtott tanulságokat.²⁰ A bizalom, tehát hogy a megbízott a megbízó érdekében jár el, a megbízási *központi* eleme. Elképzelhetetlen, hogy fennmaradjon a megbízási olyan helyzetben, amikor a megbízott a megbízót átveri, úgymond az „ő érdekében”. A polgári jog rendelkezése szerint pedig a *megettévesztéssel* kötött szerződést a megettévesztett jogi úton eleve „megettámadhatja”, minthogy akarat-kifejezés hibájával van dolgunk, mivel a szerződésben foglaltakat a megettévesztett fél szabadon nem akarta, márpedig természetjogilag csak a szabadon kötött egyezségek kötnek jogi erővel (*pacta sunt servanda*).

²⁰John Dunn: i. m. 68.

**A választások
jelentősége és jellege**

Korunkban a megbízási aktusa a demokratikus politikai rendszerekben csak a választásokra korlátozódik. A világháború utáni, „konstruktív bizalmatlansági indítvány” intézményével védett kormányok egy stabil pártrendszerben szinte megbuktathatatlanok a parlamentben. A demokráciák ráadásul hangsúlyosan vézér-központúakká válnak úgy, hogy közben igazi nagy államférfiak nincsenek már. Ezért különös jelentőséget kell tulajdonítani a választásokkor a közérdekű információkhoz való hozzájutás

jogához, minthogy csak ezek alapján tudnak dönteni a polgárok arról, hogy *kit* bízzanak meg a kormányzással.

Posztmodernnek nevezett korunkban azt hangoztatják, hogy a politikai rendszer nem épülhet igazságra, hanem csak a demokratikus eljárásokban „igaznak tartott” döntésekre. A tartalmi, így erkölcsi igazságokra épülő közjó hasonlóképpen elenyészik a népboldogítóinak feltüntetett *gazdasági* célzatú politikai programok között. A rendszerek hatékonysága, „java” (piac, költségvetés) pedig sokszor előnyt élvez az ember javával szemben.

Mediatizált politikai világ

A mediatizált politikai világában csak az van, és úgy van, ahogy azt a média bemutatja; következésképpen a választásokkor, amikor a megbízás aktusa történik, azon információkra hagyatkozhatnak csak a választók, amiket a vezér-demokráciák elitje átenged a média szűrőjén. Ha azonban a demokratikus választást az információ-visszatartás üresíti ki, vagy ami még rosszabb, hazugság ferdíti el, akkor a bizalom-kinyilvánítás utolsó politika-alakítási esélye is megszűnik. A polgárok nem dönthetnek a megbízott személyéről programjának ismerete alapján.

²¹Francis Fukuyama: *Bizalom*. (Ford. Somogyi Pál László.) Európa Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Francis Fukuyama szerint a sikeres államok gazdasága a résztvevők egymásba és a rendszerbe vetett bizalmára épül.²¹ Úgy vélem, ez áll a politikai szférára is. A kormányzatot érintő alapvető bizalmi elv sérülésének esetére azonban nem automatikusan indul be a „politikai fogyasztóvédelem”, hanem azt aktiválni kell az alkotmányos intézményrendszer működtetésével.

A bizalmi kötelék erkölcsi értékei

A demokrácia strukturálisan a beleegyezés aktusára, s így egy osztársadalmi szintű jogviszony *erkölcsi* kötelékére épül, még a deklaráltan *procedurális igazságosság* (a formális jogszerű eljárások) által uralt politika világában is. Ha a politikai szereplők saját érdekeikből nem állnak ki a bizalmi kötelék erkölcsi értékei mellett, akkor akaratlanul is erodálják azt az erkölcsi humuszt, amit könnyen fel lehet emészteni, de szinte lehetetlen újrapótolni. Sőt, a bizalom-vesztés megmételtyezi a társadalmi kapcsolatokat is, megfertőzve a levegőt, amit szívunk. Bizalmatlanságban, hazugságban egyetlen nép és egyetlen politikai közösség sem képes nemes célokért összefogni, áldozatokat hozni vagy reformokat végrehajtani. Az erkölcsi tőke magától meg nem újuló erőforrás, hanem csakis az őszinteség és az igazságkeresés útján szereshető vissza annak beismerésével, hogy a nemzet számára nem létezhetik olyan hatékony és jótékony reform, amely nem számol a közjával, s annak az igazsághoz és annak kimondásához való szerves kötődésével.

Az önvédelem módja csak alkotmányos lehet

Ha a politikai kormányzat, a hatalom nem tesz eleget létokának, minthogy nem szolgálja minimálisan sem a közjót, hanem azt akadályozza, s ha a közjó meghaladhatatlan elemét, az emberi — immáron alkotmányos — alapvető jogokat egyértelműen tömegesen sérti, akkor nem minősül fogalmilag kormányzatnak. Ha pusztán erőszakszervezet természetjogi legitimitáció

híján, akkor a politikai társadalom létokának, vagyis címzettjeinek, a polgároknak elidegeníthetetlen önvédelmi természetjoga lép érvénybe a jogtalan támadással szemben. Az önvédelem módja *eszközeiben* azonban csakis természetjogszerű, azaz alkotmányos lehet, mert a jogtalanságra csak jogszerűen lehet válaszolni. Ez történetileg változó, s az idők folyamán a békés, de aktív ellenállás repertoárját is kifejlesztette, következésképpen jogállamiságban és demokráciában a természetjog érvényesítésének nem indokolt, s nem is jogos eszköze a kormányzattal szembeni erőszak. Azonban mint már szóltunk róla, a közjóért viselt felelősség az ember társas (közösségi és politikai) természetén alapszik. Ezért a közjót és az emberi jogokat súlyosan sértő kormányzat nyilvános bírálata, valamint a közjóért és az emberi jogokért való felszólalás és fellépés legkülönbözőbb békés és jogszerű formáiban az emberért és a társadalomért felvállalandó *erkölcsi kötelesség*.

Igazságosság nélkül
állam, politikai
közösség nem
állhat fenn

Manapság szokás szkeptikusan tekinteni az államra és a politikai intézményrendszerre. Közismert Szent Ágoston azon megállapítása, miszerint *igazságosság* nélkül állam, politikai közösség nem állhat fenn: ha nincs bennük igazságosság, mi mások az országok (királyságok), mint nagy rablóbandák (*magna latrocinia*)? Ciceró számára is az igazságosság nem annyira regulatív, hanem *konstitutív* eleme az államnak, azonban Szent Ágoston az igazságosságot tisztán keresztényi szellemben fogta fel, így az messze meghaladta annak cicerói értelmét. Egy (minimális) igazságossággal tehát minden államnak rendelkeznie kell, egy pogány állam azonban nem érheti el az igazságosság tökéletességét, nem valósíthatja meg az igazi igazságosságot, hiszen nem ismeri el az egy és igaz Isten jogait. A földi állam fogalma ekképpen morálisan némileg kiüresedik, mert tökéletlen megvalósítójaként az igazságosságnak az igazi igazságosságtól nagyon messze áll. Így válik érthetővé az, hogy Szent Ágoston egy másik meghatározásában már kihagyja az igazságosságot az állam meghatározásából, s nem szerepelteti azt, mint állam-konstitutív fogalmi elvet, és helyette ekképpen adja meg az állam (a nép) lényegét: „A nép olyan értelmes sokaság társulása, amelyet az egyetértésben szeretett dolgok egysége hoz létre”.²² Ez nem a korábbi állam-meghatározásának „minimalista”, sőt „amorális”, módosított felfogása, amelyet egyesek szerint azért fogalmazott meg, mert látta, hogy egyetlen állam sem képes elérni a keresztény igazságosságot. Az „igazságosság” fogalmát funkcionálisan kiváltó „egyetértésben szeretett dolgok egysége” – meghatározás sokkal inkább egy idealitásban, illetve földi perspektivikus moralitásban meglehetősen visszafogott tényszerű leírásban az állami közösségbe összefogott nép empirikus „politológiai” definiálására szolgál.²³ Egyfajta realitáselvű *jelenség*-leírását adta következésképpen a politikailag megvalósult államoknak, s nem pedig filozófiai fogalom-meghatározással élt. Legalább ez a „politológiai” állam-fogalom irány-

²²*De civitate Dei* XIX, 24.

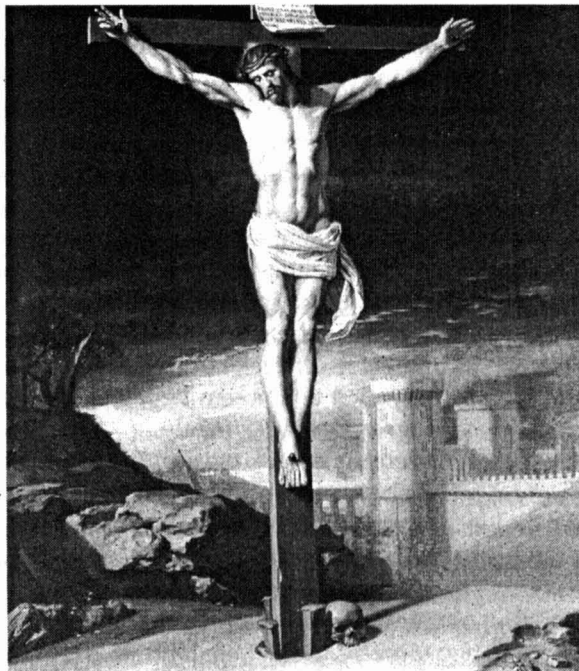
²³A fogalom meghatározásakor elsősorban a Római Birodalom példája volt előtte.

**A politika és a jog
szerves része sajátos
erkölcsiségük**

mutató lehetne, vagyis, hogy *egyetértés* szükségeltetik az egy-
ségben szeretett dolgokat illetően. A demokratikusan gyakorolt
hatalomnak is erre kell irányulnia, minthogy ezt az egyetértést
kell létrehozni és érvényesítenie eljárásai révén.

A politika és a jog szerves része sajátos erkölcsiségük. E nél-
kül nem lennének azok, amik; mint ahogy — egy hétköznapi
példával élve — mai fogalmaink szerint nem torta az sem, ami
nem édes. Nem lehet következőképpen ezen két társadalmi
szféra fogalmát megadni immanens, fogalmukat adó elemeik
nélkül, így nem lehet a politikát sem meghatározni a közjó és az
igazságosság nélkül. A politikát nem kell „humanizálni”, mert
lényegénél fogva az ember szolgálatáért van. Ekképpen a vélet-
lenül cukor nélkül készült tortába sem lehet „utólag” beinjekci-
ózni az édességet, vagy esetleg nagyobb mennyiségben a tetejére
kenni. Ha a cukor, azaz a torta édessége a cukrászsütemény lé-
nyegi eleme, akkor kihagyhatatlan immanens része, tehát nem is
tehető azonossá a kész torta tetejére rákenhető „plusz” cukor-
mázzal, ami tetszés és ízlés kérdése.

Erkölcstelen, a megbízás tartalmával merőben ellentétes tartal-
mú politika nem tehető elfogadhatóvá a virtuális és szimbolikus
kormányzás nyájas, szívhez szóló kommunikációjával. Általában
is elmondható, hogy a politikát nem álságosan vagy jó szándé-
kúan marketing és egyéb technikákkal felszínesen „humanizál-
ni” szükséges, hanem az adott politikai rendszert vagy politikai
gyakorlatot kell visszavezetni fogalmi lényegéhez.

Philippe de
Champaigne: *A halott
Krisztus a kereszten*